

позицію займають лексеми підгрупи “дзвін” та “стук”, напівпериферійну позицію – “шум”. ЛСГ ДЗ має зони перетину з іншими ЛСГ дієслів – руху, переміщення; конкретної фізичної дії, впливу на об’єкт; мовлення; гри на музичних інструментах. Це зумовлено тим, що позначувані ними дії мають звуковий супровід або його передбачають. Найвний лише один тип переходу, в якому звукове значення не враховане – це перехід до ЛСГ стану, де відбувається метафоричний перенос характеристики звуку на характеристику стану. Перехід ДЗ до інших ЛСГ також пов’язаний зі зміною їхнього актантного складу, тобто відкриттям позицій локатива, об’єкта, знаряддя+об’єкта, адресата, інструменталія тощо. Семантико-синтаксичне функціонування дієслів повністю залежить від того, значення якої саме ЛСГ реалізує визначена лексема.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабакова О.В. Семантична структура та функціонування дієслів звучання: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Запорізький наці. ун-т – Запоріжжя, 2007. – 20 с.
2. Багмут І.В. Лексико-семантичне поле звуконайменувань у сучасній українській літературній мові (склад, структура, парадигматика). – Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01 / Національний університет ім. М.Драгоманова. – К., 2007. – 22 с.
4. Болдырев Н.Н. Акулинина Н.А. Когнитивный аспект лексической категоризации английских глаголов звучания // Моделирование процессов функциональной категоризации глагола. – Тамбов, 2000. – С. 163-171.
5. Васильев Л.М. Семантика русского глагола: Учеб. пособие для слушателей фак. повышения квалификации. – М.: Высш. школа, 1981. – 184 с.
6. Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики укр. мови / За ред. І.Вихованця. – К.: Унів. вид-во “Пульсари”, 2004. – 400 с.
7. Гак В.Г. Беседы о французском слове. Из сравнительной лексикологии французского и русского языков. Изд. 2-е, испр. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 336 с.
8. Гаращенко Д. Дієслова звучання: контрастивна аспектуальна характеристика в сучасній українській та англійській мовах (на матеріалі творчості Т.Г.Шевченка) // Лінгвалізація світу: Теоретичний та методичний аспекти. – Черкаси: Брама-Україна, 2007. – С. 322 – 328.
9. Карпиловская Е.А. Конструирование глагольных зон словообразовательных гнезд (на материале украинских глаголов звучания): Автореф. дис. ... канд.филол.наук: 10.02.21. – Л., 1987. – 19 с.
10. Карунц Р.Г. Семантическая структура глаголов звучания в современном русском языке – Автореф. дис. ... канд.филол.наук: – М. – 1975. – 24 с.
1. 10 Сергеева Т.Д. Вопросы семантической типологии глагольной лексики: Учебное пособие. – Барнаул: Изд-во. АГУ, 1984. – 82 с.
11. Словник української мови: В 11-ти т. – К.: Наук.думка, 1970 – 1980.
12. Толковый словарь русских глаголов: Идеографическое описание. Английские эквиваленты. Синонимы. Антонимы / Под ред. проф. Л.Г.Бабенко. – М.: АСТ-ПРЕСС, 1999. – 704 с.
13. Шелякин М.А. Наблюдения над лексико-грамматическими особенностями глаголов звучания в русском языке // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. – 1962. – №4. – Ст. 19 - 54.

In the article allocation of lexico-semantic group of verbs of sounding is proved from the point of view of their physical characteristics, is established structure and features of their internal organization, zones of crossing of verbs of different lexico-semantic groups with verbs of sounding are specified.

Key words: a lexico-semantic field, a base verb, lexico-semantic group, base verbs of sounding, sema.

С.М. Климович

ЛЕКСИКАЛІЗАЦІЯ АБРОМОРФЕМ ЯК СПОСІБ УТВОРЕННЯ АБРОКОРЕНІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті з’ясовано специфіку лексикалізації абрєвіатурних морфем. Визначено найбільш уживані аброкорені, а також причини, що сприяють процесу лексикалізації аброморфем.

Ключові слова: лексикалізація, аброморфема, аброкорінь, препозитивний складник.

Мова як явище, що постійно розвивається і вдосконалюється, часто виявляє риси, які не експліковані в попередні століття її існування. Такою рисою є лексикалізація морфем.

Метою статті є дослідження процесу лексикалізації складників аброморфемно-словесних і власне-аброморфемних абрєвіатур української мови.

Дериваційна структура похідного слова передбачає наявність одночасно двох семантичних тенденцій: тенденції до актуалізації в мові внутрішньої форми (дериваційної структури) і тенденції до її деактуалізації. Перша виявляється в зближенні мотиваційного і лексичного значення похідного слова, друга є тенденцією до лексикалізації, що пов'язана з втратою словом мотивувальної бази.

Загальноприйнятою є думка, що лексикалізація — це перетворення елементів мови (морфеми, словоформи чи словосполучення) в окреме повнозначне слово чи стійке словосполучення, що функціонує в мові як еквівалент окремого слова [2, 119]. У межах загального комунікативного процесу проблема лексикалізації похідного слова тісно пов'язана з проблемою функціональних можливостей мотивувальної бази (внутрішньої форми) похідного слова — її значущості для породження і сприйняття слова в різних контекстах: як дериваційних, так і не дериваційних.

Так, зокрема, О.Стишов зазначає: «Активне функціонування в розмовному та публіцистичному стилях деяких частковоскорочених абрєвіатур може сприяти спрощенню їхньої структури, зокрема вилученню з них скороченого компонента і поступовому переходу його в повнозначне усічене слово, яке виконує інформативно-номінативну, нерідко експресивну та контактостановлювальну функції. Саме такими останнім часом стали або стають компоненти *поп*, *порно*, *секс* тощо, пор.: *Справа за малим: добре було б, щоб право приборкувало «порно» цивілізованими засобами*» [9, 158]. Такий перехід дослідники називають лексикалізацією аброморфем[1, 203].

Унаслідок лексикалізації значення аброморфеми трансформуються так, що воно конкретизується в якомусь напрямку. Д.Алексєєв зауважує, що «відгалуження аброморфем *гос-*, *проф-*, а також *радио-*, *кино-* і под. зі складу складноскорочених слів у процесі лексикалізації і орфографічна фіксація цього відгалуження дає, як відомо, не ад'єктивні, а субстантивні результати» [1, 232]. Ад'єктивне значення названі дослідником компоненти зберігають тільки у складі складноскорочених слів, виступаючи у ролі препозитивних абрєвіатурних морфем.

Цілком логічно, що усічення на зразок *зав*, *зам*, *спец* історично виникли не після безпосереднього скорочення слів *завідувач*, *замісник*, *спеціаліст*, а внаслідок лексикалізації компонентів відповідних власне-аброморфемних і аброморфемно-словесних абрєвіатур: *завкафедри* > *зав*, *воєнспец* > *спец*. За нашими спостереженнями, уживанню аналізованих компонентів у складі аброутворень передувало їхнє контрактурне функціонування. Тобто зв'язок *зав* — *завідувач*, *спец* — *спеціаліст* історично не прямий, а опосередкований. Що стосується усічень «прямого» походження (пор.: *доктор* > *док*, *професор* > *проф*, *рок-н-рол* > *рок*), то вони або запозичені з європейських мов, або утворені під їхнім впливом за межами літературної мови. Це зумовлено тим, що європейським мовам взагалі не властиві власне-аброморфемні і аброморфемно-словесні абрєвіатури. Порівняймо, наприклад, визначення абрєвіації як способу словотвору, яке дають в англійській мові: «Абрєвіація являє собою один із видів словоскорочення, що належить до фоно-морфологічного типу словотворення, оскільки зміна морфологічного складу слова (прототипу) зумовлена зміною (зменшенням) його фонетичного комплексу» [6, 280]. Повнішу характеристику їй дають В.Адамс і Л.Бауер, визначаючи абрєвіацію як процес скорочення слова, що складається з двох і більше складів, без зміни його функцій, значення і переходу до іншого класу лексем [12, 135; 13, 233]. Такий підхід до витлумачення типів складових абрєвіатур української мови вперше зреалізував І.Зборовський у своїй роботі «Сокращенно-сложные слова в литературных русском и украинском языках», визначаючи усічення *зав*, *спец* як окремий клас аброутворень [3, 4]. Подібну думку висловив К.Тронь, виділивши клас простих абрєвіатур, утворених внаслідок скорочення повнозначних слів до одного-двох складів, що закінчуються на приголосний, рідше на голосний (так звані апокопи): *зам*, *пом*; *кіно* [10, 4]. Відразу зауважимо, що ми не погоджуємося з такою класифікацією аналізованих одиниць. Це — не абрєвіатури, а компоненти абрєвіатур, які набувають самостійності значення і вживання, функціонують як слова-двійники повних слів зі своєю системою флексій. Лексикалізуватися можуть аброморфеми як складові, так і ті, що дорівнюють кореню: *зав* (завідувач), *кор* (кореспондент), *спец* (спеціаліст). Самостійне вживання деяких із таких слів надibuємо, наприклад, уже в поезіях 20-х — початку 30-х років ХХ століття: *Про робкорів, сількорів пишуть голуб'ята, пишуть й залучайте інших «корів»* (Еллан-Блакитний В. Поезії. І К., 1967. І С.165); *Ставав спецом, попутником, і порох, що дав би полум'я, в мені сирів* (Влизько О. І я тоді ставав на перехресті// Розстріляна муза. — К., 1992. — С158).

У процесі функціонування аброморфемно-словесних абрєвіатур відбувається вичленування зі складу слова якогось його семантично збагаченого складника. За такої морфолого-словотвірної

конденсації повне слово втрачає позиції семантичного центру, що й створює умови для процесу лексикалізації деяких аброморфем. Як слушно зауважують дослідники сучасних мов, механізмом, що є рушійною силою цього процесу, виступає функціональна переорієнтація [5, 291].

Установлені закономірності дають підстави кваліфікувати аброморфемі на зразок *зав-, кор-, спец-* і под. як кореневі морфемі, а сам процес лексикалізації аброморфем як спосіб утворення аброкоренів, що стали в сучасній українській мові кореневими словами, напр.: *мульти, пед, пом*.

Аброкорені відрізняються від повнозначних слів тільки тим, що без зміни форми паралельно виступають ще й у складноскорочених словах як препозитивні (*авто, опер, фото*) чи як постпозитивні (*бух, кор, спец*) аббревіатурні морфемі.

На думку Н.Янко-Триницької, виділенню в російській мові таких слів, як *зав, зам, нач*, які представляють усичення іменників (або субстантивованих прикметників) зі значенням особи, могло сприяти те, що вони входили до аббревіатур не тільки «морфемного» типу, а й у такі, де зберігалася відмінкова форма другого слова вихідного словосполучення, наприклад, *завгаража*. Достатньо було цьому другому компоненту-слову отримати означення у формі прикметника, як перша, аббревіатурна частина опинялася у позиції самостійного слова: *зав сусіднього гаража* [11, 458].

До найбільш уживаних аброкоренів української мови належать питомі *зав, пом* та запозичені *авто, кіно, спец, фото*, які вже були зафіксовані «Словником української мови» в 11-томах (К., 1970–1980) як розмовні слова, пор.: *авто*, невідм., с., розм. *Те саме, що автомобіль* [Т.1, с.10]; *зав*, а, ч., розм. *Скорочення: завідувач, завідуючий* [Т.3, с.34]; *кіно*, невідм., с. 1. *Кіномистецтво*. 2. розм. *Те саме, що кінофільм*. 3. розм. *Те саме, що кінотеатр* [Т.4, с.165]; *пом*, а, ч., розм. *Скорочення: помічник* [Т.7, с.110]; *спец*, а, ч., розм. 2. *Те саме, що спеціаліст* [Т.9, с.500]; *фото*, невідм., с., розм. *Те саме, що фотографія* [Т.10, с.631]. Високою регулярністю відзначаються вони і у сучасних ЗМІ, пор.: *Максимальна швидкість водневого авто складе 160-170 км/год. (Труд.слава, 25.05.2007); Зав неврологічним відділенням лікарні поставила умову: або мати забирає сина під свою відповідальність додому, або Вадима відправляють до ХОПЛ (Вгору, 05.01.2005).*

Теоретично кожна аббревіатурна морфема, ужита в певному контексті і з певною метою, може лексикалізуватися, але в мовній практиці таких прикладів, за нашими спостереженнями, не більше трьох десятків.

Як цілком слушно зауважує Н.Клименко, зростає кількість основ, що лексикалізувалися в українській мові. До *кіно, радіо, фото* додалися *аудіо, відео, стерео* [4, 167]. На нашу думку, цей перелік можна продовжити одиницями *авто, агро, біо, кібер, мото, порно* і под., що засвідчують приклади активного вживання аброкоренів у засобах масової інформації, напр.: *На щастя горе-водія, у цій ДТП пошкодження зазнало тільки авто (Голопристан. Вісник, 18.05.2007); Техніку добираємо ретельно, побували на виставці «Агро-2006», вибрали комбайни (ГУ, 30.06.2006); Відповідно до закону «Про місцеве самоврядування в Україні» ТОВ «Біо» дозволено виконання протизсувних заходів (Хрещатик, 18.07.2007); За умови виконання п.15.1 цього рішення ВАТ «Кібер» оформило право довгострокової оренди на 24 роки на земельну ділянку площею 4,77га (Хрещатик 05.07.2007); заголовок «Мото замість авто» (Херсон. вісник, 26.07.2007); Порно, еротика та сцени насильства продовжують споглядати діти у деяких комп'ютерних залах, одночасно «ампутуючи» собі зір (Рівне вечірне, 15.08.2003).*

Унаслідок значенневої місткості деяких аброкоренів спостерігаємо наявність у їхній семантичній структурі двох значень, що співвідносять їх з двома об'єктами позначення. Наприклад, у лексикалізованій аброморфемі *відео* виділяємо такі двоє значень: 1) апарат для записування на магнітну стрічку і наступного відтворення сигналів телевізійного зображення та звукового супроводу; 2) фільм, який записано на магнітну стрічку і який можна відтворити за допомогою відеомагнітофона. Отже, самостійному вживанню аброморфемі *відео* у першому значенні передувало складноскорочене слово *відеомагнітофон*, у другому — *відеофільм*.

На початку ХХІ століття почався процес лексикалізації препозитивних напіваббревіатурних-напівкомпозитивних одиниць *агро-, біо-* та *євро-*. Аброкорені *агро, біо, євро* утворені не внаслідок безпосереднього скорочення слів *аграрний, біологічний, європейський*, а внаслідок лексикалізації відповідних препозитивних аброморфем. У цих аброкоренів так само, як і в слова *спец*, простежуємо не прямий, а опосередкований зв'язок між мотивувальними і мотивованими словами. Про те, що процес ще триває, свідчить поступове освоєння їх морфологічною системою української мови.

Аналіз аброкоренів іншомовного походження *авто, агро, аудіо, відео, євро, мото, порно, радіо, стерео, фото* дає підстави зробити висновок про дві причини, які сприяють процесу лексикалізації відповідних аброморфем:

- 1) активне вживання їх у аброморфемно-словесних та власне-аброморфемних аббревіатурах;
- 2) тенденція до економії засобів вираження в мові.

До аброкоренів, на нашу думку, потрібно віднести також *мульти* і *пед*, що утворилися внаслідок лексикалізації препозитивних компонентів аброморфемно-словесних аббревіатур *мультифільм* та *педінститут*, напр.: *У Пітері у нас офіційно зареєстрована контора «Мульти. Ру» (Галицькі контракти, №13, березень 2003)*; заголовок *«Студент педу викинувся з вікна» (Панорама, 19.10.2004)*. Вони зберігають значення аббревіатурного слова і повністю засвоєні морфологічною системою української мови як відмінювані іменники чоловічого роду другої відміни. Про це свідчить те, що лексему *пед* подано у реєстрі «Короткого словника жаргонної лексики української мови» Л.Ставицької (К., 2003): *пед, -у, ч.; студ., мол., жрм.* Педагогічний інститут (університет). *Поступити в пед. Навчатися в педі* [8, 201]. За аналогією до *пед* лексикалізувалися аброморфемні *мед-* і *сільгосп-* в аброморфемно-словесних аббревіатурах *медучилище (медінститут або медуніверситет)* і *сільгоспінститут*. Аброкорені *мед* і *сільгосп* вживаються переважно в жаргонно-розмовному мовленні, пор.: *Приходь на перерві до педу, меду або сільгоспу, там зазвичай такі хлопці та дівчата тусуються.*

Активне вживання транслітерованої з англійської мови аббревіатури *Інтернет*, що є результатом складання першої частини прикметника *international* (інтернаціональний, міжнародний) та іменника *net* (сітка, мережа), спричинило появу конкурентного лексикалізованого компонента *нет*, що в українській мові сприймається як компонент аббревіатури, а не повнозначне слово мови-основи. Незважаючи на вимогу семантичної точності та прозорості номінації у професійній сфері і послаблення жорсткості цієї вимоги у сфері непрофесійній, аброкоринь *нет* зі значенням „міжнародна електронна мережа“ є своєрідною лексичною інновацією, уживаною як у професійній, так і в загальній комунікації.

Серед лексикалізованих аброморфем перше місце посідають ті, що означають назви реалій сучасного життя, пов'язані з розвитком науки і техніки (35% аброкоренів): *аудіо, відео, кібер, нет, стерео*. Чисельною є група аброкоренів, що означають організації, установи (28%): *зоо, інтер, ком, мед, пед, пром*. Зростає кількість лексикалізованих аброморфем зі значенням особи (22%): *бух, опер, пом, спец*. Інші значення аброкоренів становлять 15%: *біо, євро, поп*. Характерно, що одні лексикалізовані аброморфемні збігаються за значенням з неусіченим мотивувальним словом (*зав, нач, спец, бух*), інші зберігають значення аббревіатурного слова (*мульти, опер, порно, сільгосп, фото*). Зрідка вони набувають самостійного значення (*інтер, торг*).

Перспективою подальшого дослідження може бути визначення словотвірного потенціалу лексикалізованих аброморфем української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев Д.И. Сложносокращённые слова в русском языке.— Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1979.— 328 с.
2. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів.— К.: Вища школа, 1985. — 360 с.
3. Зборовский И.К. Сокращенно-сложные слова в литературных русском и украинском языках. Тезисы к канд. дис.— Ленинград, 1934.— 10 с.
4. Клименко Н.Ф. Основы морфеміки сучасної української мови.— К.: ІЗМН, 1998.— 182 с.
5. Левицкий А.Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка.— К.: Изд-во КГЛУ, 1998.— 362с.
6. Сегаль М.М. Аббревиатуры в современном английском языке // Учебные записки Ленинградского пединститута. — Ленинград, 1962.— Т.226: Вопросы английской филологии.— С.275–299.
7. Словник української мови: в 11-ти томах.— К.: Наукова думка, 1970–1980.
8. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. — К.: Критика, 2003. — 334 с.
9. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови ЗМІ).— К.: Видавничий центр КНЛУ, 2005.— 387 с.
10. Тронь К.Л. Развитие аббревиатур в украинском языке. Автореф. дис. ... канд. филол. наук.— Львов, 1970.— 20 с.
11. Янко-Триницкая Н.А. Словообразование в современном русском языке. — М.: Изд-во «Индрик», 2001.— 504 с.
12. Adams V. An Introduction to Modern English Word-Formation. Lnd., 1973.
13. Bauer L. English Word-Formation. Camb., 1983.

The specific of leksikalizatsii of abbreviation morphemes is found out in the article. Certainly most used abrokoreni, and also reasons which are instrumental in the process of leksikalizatsii abromorfem.

Key words: leksikalizatsiya, abromorfema, abrokorin', prepositive component.

С.С. Лук'яненко

МЕТАМОРФОЗИ У СЛОВОТВІРНОМУ ЗНАЧЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ІННОВАЦІЙ)

Досліджуються питання специфіки словотвірного значення в системі іменників – назв осіб сучасної української мови, що належать до тематичної групи соціально-політичних номенів. Увага акцентується на окремих різновидах афіксального словотворення (суфіксації, інтерфіксації, конфіксації), а також на усіченні.

Ключові слова: словотвірне значення, інновація, соціально-політична номінація, іменник, суфіксоїд, інтерфікс, конфікс, усічення.

Активність інноваційних процесів останніх років сприяє оформленню окремого розділу мовознавства – інноватики, предметом вивчення якого стають різнорівневі новотвори. Нові номени соціально-політичної тематичної групи є однією з найбільших груп інновацій, а тому є потреба дослідження лексико-словотвірного способу її поповнення.

Об'єктом дослідження є іменники на позначення осіб соціально-політичної сфери, утворені за допомогою окремих різновидів афіксації, а також усічення.

Досліджувані лексеми належать, переважно, до публіцистичного стилю, за період з 2002 по 2007 рр. і не зафіксовані в попередніх словникових матеріалах, у тому числі у словнику лексико-словотвірних інновацій А. Нелюби [10] та останньому найбільшому за обсягом тлумачному словнику видавництва „Перун” (2005 р.) [1].

Лексико-словотвірні інновації соціально-політичної тематичної групи були об'єктом досліджень вітчизняного мовознавства [4; 5; 8; 14], однак у наявних роботах згадана тематика розглядається побіжно, і як правило, з метою ілюстрації тих або інших тверджень авторів. Завданням нашої розвідки вважаємо детальний аналіз специфіки словотвірного значення цієї тематичної групи.

Дериваційний аналіз іменників-новотворів можна здійснювати за твірною основою, словотворчим засобом, або за тим та іншим. Обрані інновації проаналізовано за способом творення – афіксацією та усіченням. В межах афіксації увагу приділено таким словотворчим засобам як суфіксоїди, конфікси, інтерфікси.

У статті наявні такі скорочення: ПіК – Політика і культура; УМ – Україна молода, УФ – Український форум. Інші джерела подано без скорочень.

Дослідженню суфіксального творення назв осіб у соціально-політичному назовництві присвячено одну з наших попередніх робіт [7], однак суфіксоїди тоді залишилися поза увагою.

Для творення інновацій досліджуваного періоду задіяно порівняно незначну кількість **суфіксоїдів**: **-філ** (кримофіл), **-крат** (кріслократ), **-лог** (донецьколог), **-оїд** (щербаноїд), **-фоб** (жидофоб). Кожен із них у конкретному використанні виявляє якусь специфічну ознаку, однак всі разом вони становлять словотвірну єдність, ось чому їх умовно об'єднали в одну групу і розглядаємо як єдиний засіб задля простоти аналізу.

У використанні суфіксоїдів помітними є деякі нові явища.

1. Суфіксоїди змінюють, розширюючи, свою валентність: на відміну від традиційного сполучування приєднуються не тільки до твірних основ-загальних назв (*гіперболоїд*, *бібліофіл*), а переважно до основ-власних назв (*Щербань* → *щербаноїд*, *Нобель* → *Нобелефіл*, *Вітренко* → *Вітренколюб*).

2. У ході використання суфіксоїдів відбуваються зміни в словотвірних процесах, мотивації, з'являються нові словотворчі засоби – суфікси. Традиційні словотвірно-мотиваційні явища, процеси з чужомовними елементами на зразок **-філ**, **-фоб**, **-лог** можна зобразити такими ланцюжками: *філологія* → *філолог* ‘особа, яка займається філологією’, *зоофілія* → *зоофіл* ‘особа, яка хвора на зоофілію’, *русофобія* → *русофоб* ‘особа, заражена русофобією’. Відповідний напрямок мотивації встановився від часів запозичення готових чужомовних слів-твірних основ і похідних від них слів, з часів усвідомлення українцями наявності в таких парах співвіднесеності і відповідних словотвірно-морфемних структур [9]. Сучасні словотвірні процеси виявляють деякі особливості: